

Naša spoločnosť v etape budovania rozvinutého socializmu realizuje postupne svoj vlastný socialistický vývoj, ktorý sprevádza rad zložitých procesov. Ďalší rozvoj materiálno-technickej základne socializmu, určovaný aj uplatnením vedecko-technickej revolúcie, si nevyhnutne vyžaduje hlbší a intenzívnejší osobnostný rozvoj jeho tvorcov. Preto čoraz viac vystupuje do popredia dialektická spätosť materiálnych a duchovných stránok v procese napredovania socializmu a rastie významná úloha subjektov spoločenského rozvoja, pracujúcich samých a socialistických inštitúcií, v prvom rade komunistickej strany, ktorá tento proces riadi.

V tomto procese neustále stúpa význam kultúry ako jedného z formotvorných činiteľov osobnosti socialistického človeka. K zvýšeniu tempa rozvoja socialistického spôsobu života napomáha kultúra v transformácii zafixovaných a uspokojovaných kultúrnych potrieb a návykov ľudí. Máme tu na mysli široko chápanú kultúrnu tvorivosť ako vlastnosť, prenikajúcu všetkými sférami života človeka, do každodenného myslenia a konania všetkých členov socialistickej spoločnosti, odrážajúcu sa tak v spoločensky prospešnej práci, ako aj v rozvíjaní osobnosti ľudí.

Skúmanie javov sprevádzajúcich a determinujúcich formotvorné pôsobenia kultúry a osvetľujúcich jej spoločenskú funkciu je predmetom radu sociologických výskumov. Medzi ne patria aj výskumy, ktoré sa riešili na pôde Výskumného ústavu kultúry v Bratislave v rámci úlohy štátneho plánu základného výskumu VIII-5-7-1 *Kultúra ako formotvorný činiteľ v procese utvárania socialistického profilu spoločenských tried a skupín* a ktoré sa dotýkali aj robotníckej a roľníckej mládeže.(1)

Cieľom výskumu bolo spoznať kultúrne, umelecké a spoločenské záujmy, potreby a činnosti nastupujúcej generácie základných tried našej spoločnosti, ktoré odrážajú jej kultúrnu úroveň a celkové postoje, a prispieť tak k získaniu poznatkov osvetľujúcich proces osvojovania a rozvíjania kultúrno-spoľenských aktivít mládeže v priebehu jej socializácie v socialistickej spoločnosti, ako aj získať informácie pre riadiace orgány v oblasti kultúrnej politiky.

Objektom tejto časti výskumu bola pracujúca mládež zo sedemnástich priemyselných závodov na Slovensku v počte presahujúcom 1800 respondentov (čo bola takmer polovica z celkového skúmaného počtu osadenstva závodov) a takmer 500 predstaviteľov roľníckej mládeže z ôsmich jednotných roľníckych družstiev a viac než päťdesiatich piatich obcí. Nižšie zastúpenie roľníckej mládeže vo výberovom súbore (menej než 20 % z celkového počtu skúmaných

(1) Ide najmä o výskum *Aktivita robotníkov a družstevných roľníkov v kultúrnom a spoločenskom živote* — záverečnú správu o podsúbore mládeže vypracoval K. Šurina — a o výskum *Podiel umenia pri uspokojovaní kultúrnych potrieb robotníkov a družstevných roľníkov*.

družstevníkov) verne odzrkadluje pretrvávajúce disproportčné zastúpenie roľníckej mládeže v štruktúre vidieckého obyvateľstva.

Kultúrne záujmy a záľuby pracujúcej mládeže determinuje rad objektívnych činiteľov ako napr. veľkosť bydliska z hľadiska možností kontaktov s kultúrou, pracovisko, pracovný kolektív a druh práce, prostredníctvom ktorých sa včleňujú do spoločenského procesu, ďalej rodinný stav v súvislosti s etapami životných cyklov a i.

Faktorom, ktorý výrazne ovplyvňuje aktivity v kultúrnom a spoločenskom živote, je vzdelanie, a to nielen dosiahnutý stupeň vzdelania mladých ľudí samých, ale pôsobí tu aj vzdelanie rodičov príp. životného partnera. Rozdiely medzi vzdelaním rodičov mladých robotníkov a mladých roľníkov sú dané historickým vývojom spoločenského života ešte pred a v začiatkoch budovania socializmu a združstevňovania poľnohospodárstva. Na druhej strane, ako ukazujú výsledky výskumu, dochádza k zblížovaniu a vyrovnávaniu rozdielov vo vzdelaní mladej generácie oboch základných tried.

Stupeň socializácie mladých ľudí, mieru ich aktívneho pôsobenia v spoločnosti na pracovných miestach, na ktorých nadobúdajú svoju profesionálnu zručnosť, a v pracovných kolektívoch ovplyvňuje i dĺžka práce v závode, ktorá súčasne hovorí aj o pracovnej stabilite pracovníkov. V našom výskume sme zistili takmer zhodné údaje, vyše 40 % mladých robotníkov i mladých roľníkov pracuje v skúmanom závode dlhšie ako päť rokov.

Voľný čas ako hlavný priestor pre kultiváciu a vznik nových kultúrnych potrieb sa vyznačuje rôznou štruktúrou kultúrnych činností. Môžeme ich deliť na činnosti spojené s pobytom doma i mimo domu, na činnosti charakteristické medziľudskými vzťahmi, príjmom a tvorbou kultúrnych hodnôt, vzťahom k prírode a telesnému pohybu, vzťahom k rozvíjaniu vedomostí a všeobecného rozľahu a vzťahom k práci pre spoločnosť.

Obľúbené činnosti sa nestotožňujú vždy so skutočne realizovanými činnosťami, i keď tu existuje určitá väzba.

Robotnícka a roľnícka mládež obľubuje — rovnako ako dospelí — činnosti spojené s pobytom doma, medzi ktoré patrí sledovanie televízie, počúvanie rozhlasu, čítanie, venovanie sa rodine, deťom. Je však pre ňu charakteristické, že v porovnaní so strednou a staršou generáciou obľubuje v relatívne väčšej miere i činnosti spojené s pobytom mimo domova, ku ktorým patrí návšteva kina, stretanie s priateľmi, športovanie a i. Celkove je paleta obľúbených činností mládeže pestrejšia, čomu iste napomáha i menšie zaťaženie povinnosťami.

V pracovných dňoch v čase voľna v oboch skúmaných skupinách primárnymi obľúbenými aktivitami je sledovanie televízie a čítanie. U mladých roľníkov sa k aktivitám pričleňuje vo väčšej miere aj obľuba počúvania rozhlasu a venovanie sa rodine.

Obľuba aktivít vo voľných dňoch neprináša zmenu poradí, ale znižuje sa frekvencia primárnych aktivít a pričleňujú sa k nim ďalšie, u ktorých sa frekvencia zvyšuje. Medzi veľmi rozšírené obľúbené aktivity patrí u mladých robotníkov sledovanie televízie, čítanie, návšteva kina a pobyt v prírode (frekvencia od 55 %—29 %) a u mladých družstevníkov sledovanie televízie, počúvanie rozhlasu, venovanie sa rodine, oddych a čítanie (frekvencia od 69 % po 27 %). Medzi stredne rozšírenými obľúbenými aktivitami figurujú u mladých robotníkov venovanie sa rodine, počúvanie rozhlasu a šport (22 %—17 %) a u mladých roľníkov pobyt v prírode a návšteva kina (20,5 % resp. 18,5 %). U relatívne malého počtu mladých robotníkov (9 %—6 %) a mladých roľníkov (11 %—3 %) je rozšírená obľuba verejnej činnosti, sebazvedelávania, návštevy divadla, koncertov, výstav a múzeí s menšími zmenami v poradí.

Tabuľka 1. Vyrovnávanie rozdielov vo vzdelaní mladej roľníckej a robotníckej generácie

Najvyšší dosiahnutý stupeň vzdelania v %	Mladí robotníci	Ich otcovia	Matky	Mladí roľníci	Ich otcovia	Matky
neúplné základné	1,2	9,1	9,2	3,2	12,6	12,7
základné	29,7	46,8	72,8	28,9	68,0	78,6
nižšie odborné učilište	36,5	26,1	9,4	43,9	14,2	6,3
stredné odborné s maturitou	23,8	10,8	4,6	21,3	3,6	1,6
stredné všeobecné s maturitou	5,4	3,9	3,3	2,4	0,8	0,8
vyššie	3,4	3,3	0,7	0,3	0,8	0,0
spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka 2. Čítanie odbornej literatúry

Súbory	Odbornú literatúru (v %)				
	nečíta vôbec	zriedka	dosť často	pravidelne	spolu
robotníci — celý súbor	20,7	45,9	18,0	15,4	100,0
mladí robotníci	17,3	51,6	17,7	13,4	100,0
družstevní roľníci — celý súbor	49,8	31,8	8,2	10,2	100,0
mladí družstevní roľníci	26,1	49,4	9,5	15,0	100,0

Kým zo staršej generácie robotníkov 28,5 % a z družstevných roľníkov až 60 % trávi predvážne svoj voľný čas doma, u mladých robotníkov je to 18,1 % a u mladých roľníkov 36 %. (2) Súčasne doma i mimo domu obľubuje tráviť svoj voľný čas 71 % mladých robotníkov a 54 % mladých roľníkov.

Pomerne veľmi odlišne hodnotia obidve skupiny príčiny alebo možnosti lepšieho využitia voľného času. Lepšie kultúrne možnosti v mieste bydliska vyžaduje polovica mladých robotníkov a takmer tri štvrtiny mladých roľníkov. Lepšie materiálne podmienky v rodine zdôrazňuje jedna štvrtina mladých robotníkov a iba 12 % mladých roľníkov. S pribúdajúcim vekom kladú mladí robotníci menší dôraz na dostatok kultúrnych možností v bydlisku (u roľníkov menej výrazne) a v oboch súboroch s pribúdajúcim vekom stúpa dôraz na lepšie materiálne podmienky v rodine.

Pri skúmaní zloženia, obsahu a spôsobov uspokojovania niektorých kultúrnych potrieb a záujmov oboch mladých generácií sa zistili zhodné i protirečivé tendencie.

Kvalifikáciu a vzdelanie si v súčasnosti rozširuje 55 % mladých robotníkov, ale iba 12 % mladých roľníkov. Primárnou formou zvyšovania kvalifikácie mladých robotníkov je učebný pomer, kým u mladých roľníkov je to predvážne Družstevná škola práce a rôzne kurzy. Záujem o odbornú literatúru resp. o odborné články zo svojho odboru v tlači, ako predpoklad záujmu o vykonávanú prácu, sa len mierne líši v porovnaní mladej, strednej a staršej generácie robotníkov. Väčšie rozdiely sa prejavujú vo vnútri triedy družstevných roľníkov a medzi oboma mladými generáciami.

Mladí robotníci častejšie siahajú za odbornou literatúrou ako mladí roľníci. Porovnanie vzdelanostnej aktivity mladej a strednej a staršej generácie družstevných roľníkov však ukazuje, že mladí roľníci podstatne častejšie čítajú odbornú literatúru svojho odboru. Vzdelávacie záujmy mladých roľníkov sa častejšie ako u mladých robotníkov prejavujú pravidelným sledovaním rozhlasových ale najmä televíznych vzdelávacích programov.

Ako motivácia vzdelávania dominuje u mladých robotníkov vnútorná potreba vzdelávať sa a získať postup v zamestnaní. Až o polovicu menej je frekvencovaný motív — potreba úspešne vykonávať zverenú funkciu. U mladých roľníkov (celkový počet vzdelávajúcich je malý, preto údaje sú len orientačné) naopak dominuje potreba úspešne vykonávať zverenú funkciu a o jednu tretinu sú menej frekvencované motívy, ako sú vnútorná potreba, príkaz zamestnávateľa a postup v zamestnaní.

Medzi príčiny nevzdelávania sa patrí u mladých robotníkov nedostatok času a presvedčenie, že zamestnanie si to nevyžaduje. U mladých roľníkov je poradie uvedených motívov opačné. Na treťom mieste v oboch súboroch (pätina respondentov) je nepocitovanie potreby vzdelávať sa.

Pravidelné každodenné čítanie dennej tlače sa vysnímkovalo u 47 % mladých robotníkov a 57 % mladých družstevníkov. Bolo by treba zamyslieť sa nad faktom, že mladí robotníci čítajú tlač menej ako stredná a staršia generácia robotníkov, kým u mladých roľníkov sa zistila opačná tendencia. Z hľadiska záujmov o jednotlivé rubriky dennej tlače sa špecifikum mladých v porovnaní so strednou a staršou generáciou prejavuje v tom, že sledovanie základných rubrik, ako sú informácie o udalostiach doma a v zahraničí, je nižšie a u športovej, kultúrnej a iných rubrik naopak o niečo vyššie.

(2) V maďarskom-slovenskom výskume, ktorý tvoril súčasť výskumu, sa zistilo, že až výše 60 % maďarskej robotníckej mládeže trávi svoj voľný čas mimo domova (in: *Kultúra a voľný čas*. M. Andrassy — J. Ošmerová, VÚK 1980, 59. s.).

Súčasnité obdobie je charakteristické úzkym kontaktom kultúry s hromadnými oznamovacími prostriedkami. Ich prostredníctvom kultúra realizuje národné úkoly integračné, regulačné, politicko-organizátorské a výchovno-vzdelávacie. V tejto súvislosti nadobúda význam skutočnosť, že sledovanie tlače, rozhlasu a televízie patrí k činnostiam, ktorým mladí ľudia venujú veľkú čas svojho voľného času.

Sieť miestnych kultúrnych zariadení predstavuje základný a objektívny predpoklad pre rozvíjanie záujmov o kultúrnu činnosť. Návštevníkmi (aspoň raz mesačne) miestnych kultúrnych zariadení je jedna pätina mladých robotníkov a jedna štvrtina mladých družstevných roľníkov. Relatívne častejšia je návšteva ľudovej knižnice a klubu mládeže ako osvetovej besedy alebo kultúrneho domu. Z toho možno usúdiť, že predpoklady výchovného pôsobenia miestnych kultúrnych zariadení sú v súčasnej etape ich rozvinutosti pomerne malé. V oboch skupinách mládeže však existuje vyššia potenciálna návštevnosť (za priaznivejších okolností). Iba jedna desatina skúmanej mládeže nemá o programy miestnych kultúrnych zariadení záujem ani potencionálne. Zdá sa nám, že k zvýšeniu efektivity činnosti kultúrnych zariadení sa javí ako najvhodnejšia forma vytváranie podmienok pre záujmovú umeleckú a mimoumeleckú činnosť.

Výskum priniesol i rad ďalších zaujímavých výsledkov o kultúrnych umeleckých i mimoumeleckých záujmoch robotníckej a roľníckej mládeže. Sledovali sa súvislosti, okolnosti ako aj proporcie záujmov o spoločensko-zábavné podujatia, priateľské stretávania, športové podujatia, o aktívne športovanie (polovica mladých robotníkov a tretina mladých roľníkov športuje aspoň dve hodiny týždenne) a iné mimoumelecké záujmy, o návštevu divadiel, kín, výstav, múzeí, o tvorivé umelecké aktivity (záujmovej umeleckej činnosti sa venuje 38 % mladých robotníkov a 18 % mladých roľníkov predvážne v oblasti amatérskeho filmu a fotografie) a i.

Sledovanie umeleckých aktivít a vôbec umeleckých záujmov robotníckej a roľníckej mládeže predstavovalo relatívne samostatnú, špecifickú oblasť skúmania, ktorá sa snímkovala širokou paletou ukazateľov vrátane expertného posúdenia ideovo-umeleckých kvalít recipovaných umeleckých diel, podujatí a programov.

Pri vyhodnocovaní rozsahu a frekvencie kontaktov s umením (návštev rôznych umeleckých podujatí) narážame však na metodologický problém, totiž na fakt, že zistené počty kontaktov by sa žiadalo kvalitatívne zhodnotiť. K tomu nám však chýbajú objektívne normy umožňujúce posudzovať získané údaje na nejakej stupnici v rozpätí od neželateľného po ideálny stav. (3) Použitie riešenie — klasifikovanie počtu kontaktov, ako nízku, strednú resp. vysokú frekvenciu v závislosti od objemu ponúkaných podujatí v tej-ktorej lokalite výskumu, chápeme ako jedno z možných, aj keď nie definitívnych riešení.

Celkove robotnícka a roľnícka mládež predstihuje vo frekvencii recepcie jednotlivých druhov umení ostatné skupiny robotníkov a roľníkov pomerne výrazne (najmä robotníci vo veku do 20 rokov). No pri porovnaní s kontrolnými skupinami zamestnancov (THP) skúmaných závodov a družstiev sú počty tejto časti manuálne pracujúcej mládeže, ktorá vo vymedzenom období zostala mimo dotykov s umeleckými dielami, relatívne väčšie než počty s umením sa nepokontaktujúcich mladých zamestnancov. Tieto rozdiely sa však neprenášajú aj

(3) Takéto normatíva sa napr. pokúšajú vypracovať vo Všeživzovom vedecko-výskumnom umenovednom ústave v Moskve pri riešení úlohy *Dlhodobý plán zdokonalovania kultúrnych služieb obyvateľstva*.

do frekvencie kontaktov, resp. ak narábame iba s tou časťou výskumného súboru, ktorá sa aktívne zapája do obecnstiev jednotlivých umení.

Výskum potvrdil, aký význam má pre rozsah a frekvenciu styku s umeleckými hodnotami faktor kultúrnej ponuky. Najmä v dedinskom prostredí sa ukázala mimoriadne silná korelácia medzi počtom ponúkaných a navštívených umeleckých podujatí (hodnoty C-normu presahujú 0,400). Čosi slabšie pôsobí tento faktor v prostredí miest, kde — ako sa zdá — v prípade niektorých umení (napr. divadelného) nerozhoduje natoľko počet ponúkaných predstavení ako sama možnosť či nemožnosť, dostupnosť či nedostupnosť tohto umenia v lokalite výskumu. Na význame však získava vplyv kultúrnovýchovnej, resp. organizátorsko-sprostredkujúcej funkcie pracoviska (jeho spoločenských organizácií). Skutočnosť, že v závodoch, v ktorých je kultúrna činnosť na dobrej úrovni (organizuje sa veľa akcií), to väčšmi ovplyvňuje kontakty s umením zamestnaneckej než robotníckej mládeže, poukazuje buď na slabšiu vyhranenosť potreby umenia u mladých robotníkov, buď na menšiu pozornosť, ktorá sa im venuje v rámci kultúrno-výchovnej činnosti.

Rozsah styku s jednotlivými umeniami je značne diferencovaný. Podľa očakávania najmenej frekventované sú návštevy galérií a koncertov vážnej hudby (tieto zhliadlo za desaťmesačné obdobie iba 8 % mladých robotníkov), najčastejšie sú kontakty s krásnou literatúrou. Aj napriek tomu však iba pätinu mladých robotníkov a desatinu roľníckej mládeže možno zaradiť do kategórie pravidelných čitateľov (prečítajú ročne cca 20 kníh a týždenne venujú čítaniu viac ako 5 hodín). Najmä v čitateľskej aktivite roľníkov sú ešte značné rezervy. Hoci sa to môže zdať paradoxným, práve v dedinskom prostredí (t. j. u roľníkov) nie sú počty nenavštevujúcich divadelné predstavenia vyššie než počty nenavštevujúcich kino. Tento jav možno vysvetliť silnými väzbami, ktoré si udržalo na slovenskom vidieku amatérske divadlo, podľžnosťami v kinofikácii vidieka, či v kultúre vybavenosti kín a nahradením funkcie kina televíziou v tomto prostredí.

Ak sme konštatovali, že aspoň určitá časť robotníckej a roľníckej mládeže prichádza do styku s umeleckými hodnotami pomerne často (aj keď najmä prostredníctvom televízie), analýza prijímaných hodnôt nás vedie k triezvejšiemu posúdeniu situácie. Kvalitatívna skladba recipovaných diel v rámci jednotlivých umení je pomerne málo priaznivá a prevládajú v nej diela priemerných až nižších ideovo-umeleckých kvalít. V tomto smere existujú len minimálne rozdiely medzi robotníckou, roľníckou mládežou a ostatnými respondentami.

Nebolo by však správne interpretovať zistenú skutočnosť ako uvedomelú orientáciu robotníckej a roľníckej mládeže na diela práve takýchto (t. j. nízkych) hodnôt, resp. ako svedectvo o nerozvinutosti jej estetického čítania. Hoci vážne podľžnosti v tomto smere nepochybne existujú, orientácia na nižšiu kvalitu je skôr neuvedomelá, deje sa prostredníctvom zvýšeného záujmu o niektoré umelecké žánre (najmä komediálny a dobrodružný), v ktorých sú vysoko hodnotné diela zastúpené slabšie aj v distribučnej sieti. Predsa však napr. pri recepcii filmu je kvalita navštívených filmov v priemere nižšia, než je priemerná kvalita filmov premietaných vo výskumných lokalitách. Treba si tiež uvedomiť, že objektívne umelecké kvality väčšiny ponúkaných umeleckých diel nie sú recipientom známe, nie sú ich výberovým kritériom pri styku s umením. Výber umeleckého podujatia veľakrát (najmä v prípade návštev divadla, koncertov a výstav výtvarného umenia) nezávisí od individuálnych záľub recipienta, ale skôr od spoločenskej organizácie pracoviska, ktoré návštevu organizaçne zabezpečuje. Na základe vlastných záľub dochádza k výberu reci-

povaných diel vo väčšej miere len v prípade čítania krásnej literatúry. To hneď prejavuje väčšími rozdielmi v kvalitatívnej skladbe prečítanej literatúry medzi robotníkmi a roľníkmi na jednej a zamestnancami na druhej strane (nízky kvalitatívny priemer lektúry dosiahlo 46 %, resp. 43 % mladých robotníkov a roľníkov, no len 31 % mladých zamestnancov závodov) a tiež nedostatkom rozdielov medzi kvalitou kníh prečítaných robotníckou a roľníckou mládežou, keďže v tomto prípade (na rozdiel od divadelného alebo výtvarného umenia) je kvalitatívna skladba ponuky identická v mestskom i dedinskom prostredí.

Škoda že poznatky o kvalitatívnej skladbe prijímaného umenia nemôžeme rozšíriť o poznanie stupňa rozvoja umeleckého vkusu skúmaných skupín. Na ktoré ďalšie údaje však nasvedčujú, že robotnícka a roľnícka mládež sa v styku s umením orientuje predovšetkým na získavanie chvíľkových príjemných zážitkov, no chýba jej vzdelanostná a skúsenostná báza, ktorá by jej umožnila ošifrovať a nájsť záľubu aj v komplikovanejších a pre účinok na jej osobnostný rozvoj závažnejších umeleckých dielach. V tomto smere poznatky z výskumu sú závažným mementom volajúcim po zintenzívnení úsilia smerujúceho k estetickému pripravenosti obyvateľstva.

Analýza empirického materiálu k problematike kultúrnych potrieb mladšej generácie umožňuje vysloviť niektoré závery:

- Vek je jedným z určujúcich faktorov kultúrnych potrieb. Kultúrna aktivita mládeže vo všeobecnosti je vyššia, ale prevážne menej vyhranená ako u starších generácií.
- Frekvencia a intenzita jednotlivých kultúrnych potrieb mládeže súvisí s vzdelanostným a všeobecnokultúrnym profilom osobnosti. Vyhranenejšie vzdelanostný a kultúrny profil mladých robotníkov súvisí s ich celkovo vyššou aktivitou pri uspokojovaní kultúrnych potrieb než u mladých roľníkov.
- Hromadné oznamovacie prostriedky, ktoré prevažujú pri uspokojovaní kultúrnych potrieb, okrem pozitívneho prínosu vytvárajú aj priestor pre preferenciu pasívneho trávenia voľného času, čo sa prejavuje vo väčšej miere u mladých roľníkov.
- Aj pomerne veľká rozšírenosť umeleckých receptívnych aktivít zostáva bez výraznejšieho vplyvu na profilovanie mladej generácie robotníkov a družstevných roľníkov, keďže ide väčšinou o umelecké diela fungujúce len ako zdroje relaxácie.
- Ekologický faktor v spolupôsobení s ďalšími faktormi významne súvisí s vytváraním kultúrnych potrieb i vytváraním podmienok pre ich uspokojovanie. Mestské prostredie, vlastné skôr mladým robotníkom, má primeranejšie podmienky pre aktívne a mnohostranné realizovanie osobnostných záujmov v rámci voľného času.